

kanlı bir savaş cereyan etti. Mervân, özellikle Dahhâk'ın Dimaşk'tan ayrılmasının ardından başlattığı isyanla şehirde kontrolü eline geçiren Yezîd b. Ebû'n-Nims'in erzak ve asker desteği sayesinde kesin bir zafer kazandı (Muharrem 65 / Ağustos-Eylül 684). Böylece Mervân bir taraftan Emevî saltanatının devamını, diğer taraftan halifelüğün Mervânî koluna geçmesini sağlamış oldu. Bundan sonra halifelik Emevîler'in yıkılışına kadar onun soyunda kalmıştır.

Kazandığı zaferle Suriye'de kontrolü sağlayan Mervân, İbnü'z-Zübeyr'i destekleyen valiler tarafından terk edilen şehirlere yeni tayinler yaptıktan sonra Mısır'ı İbnü'z-Zübeyr'in elinden almak için harekete geçti. Dimaşk'ta oğlu Abdülmelik'i yerine bırakıp ordusunun başında Mısır üzerine yürüdü ve fazla bir zorlukla karşılaşmadan Mısır'ı ele geçirdi. Oğlu Abdülazîz'i Mısır valiliğinde bırakıp Suriye'ye dönmek için yola çıktı. İbnü'z-Zübeyr tarafından yolunu kesmek için bölgeye gönderilen orduyu da mağlûp ederek Dimaşk'a geldi. Vakit kaybetmeden iki ordu hazırlayıp İbnü'z-Zübeyr'in elinde bulunan Irak ve Hicaz'a yolladı. Hicaz'a Hubeys b. Delece kumandasında gönderdiği ordu, Medine yakınlarında Rebeze'de İbnü'z-Zübeyr'in ordusu karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Irak'a gönderdiği ordunun başına geçirdiği Ubeydullah b. Ziyâd, Cezîre'ye ulaştığı sırada Mervân'ın ölüm haberini aldı.

I. Mervân, Câbiye görüşmelerinde halifelîği ele geçirebilmek uğruna veliahtlıklarını kabul etmek zorunda kaldığı Hâlid b. Yezîd ile Amr b. Saîd el-Eşdak'ı veliahtlıktan vazgeçmeye zorlamış ve sonunda bunu başarmıştır. Kendisinden sonra peş peşe halifelîğe geçmeleri şartıyla oğulları Abdülmelik ve Abdülazîz'i veliaht olarak tayin etmiştir. Kaynaklarda ölümünün, veliahtlıktan ayrılması için toplum önünde horlayıp küçük düşürdüğü Hâlid b. Yezîd ile annesinin bir komplosu sonucu gerçekleştiği kaydedilmektedir. Buna göre Hâlid'in, babası I. Yezîd'in vefatından sonra Mervân ile evlenmiş olan annesi oğluna yapılan bu hakarete tahammül edememiş ve uyuduğu bir sırada kocasını yastıkla boğarak öldürmüştür. Ancak bazı rivayetlerde onun vebadan öldüğü de kaydedilmektedir. 65 Ramazanında (Nisan 685) ölen I. Mervân on ay gibi kısa bir süre halifelik yapmıştır. Mervân hadisle de meşgul olmuş ve Ebû Hüreyre'den bir hadis mecmuası derlemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 35-43; Halife b. Hayât, *el-Târîh* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Dimaşk 1397, s. 259-261; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 353-355; Belâzürî, *Ensâb* (Zekâr), VI, 255-300; Dineverî, *el-Ahbârü't-tuvâl*, s. 222-228, 285-286; Ya'kübî, *Târîh*, II, 256-269; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 358-364, 379-382, 453-455; V, 293-295, 530-612; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Meynard), V, 194-209; Agobios b. Kostantin el-Menbicî, *el-Muntehab min Târîhi'l-Menbicî* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Trabluş 1406/1986, s. 75-77; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), III, 1387-1390; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), LVII, 224-280; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 145-194; a.mlf., *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), V, 144-146; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 119; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 476-479; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm*: sene 61-80, s. 227-234; a.mlf., *el-İber* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Küveyt 1948, I, 70-72; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXI, 81-97; Safedî, *el-Vâfi*, XXV, 434-437; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 668-694, 706-714; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), I, 126, 305-306, 456; a.mlf., *Me'âşirü'l-inâfe*, I, 124-125; a.mlf., *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/1984, s. 85-86, 152; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), Beyrut 1992, VI, 257-258; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 80-87; Vecdî Akyüz, *Hilâfetin Saltanatı Dönüşmesi*, İstanbul 1991, s. 120, 147, 163; Ünal Kılıç, *Mervan b. el-Hakem* (yüksek lisans tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Sâlih el-Hammârîne, "Mervân b. el-Hakem ve'l-hilâfe", *Dirâsât Târîhiyye*, sy. 6, Dimaşk 1401/1981, s. 29-58; Muhammed Hamidullah, "Marwân Ibn al-Hakam et 'Amr Ibn al-'As, victimes de fausses accusations?", *TKA*, XXIV/1 (1986), s. 63-68; H. Lammens, "Mervan I", *IA*, VII, 777-778; M. Yaşar Kandemir, "Ebû Hüreyre", *DIA*, X, 162-163.

İRFAN AYCAN

MERVÂN II

(مروان)

Ebû Abdülmelik Mervân
b. Muhammed b. Mervân b. el-Hakem
el-Himâr el-Ümevî el-Ca'dî
(ö. 132/750)

Son Emevî halifesi
(744-750).

70-76 (689-695) yılları arasında el-Cezîre'de doğdu. Halife Abdülmelik b. Mervân'ın kardeşi olan babası uzun yıllar el-Cezîre ve İrmîniye valiliği yapmış, bu görevi sırasında Bizans ve Kafkasya cephelelerinde düzenlenen seferlere kumanda etmişti. Annesi Kürt asıllı bir câriyedir. Mervân'ın en meşhur lakabı "Himâr"ın (eşek) ona savaşlardaki sabrı sebebiyle veya düşmanları tarafından hakaret olarak verildiği bildirilmektedir. Süryânî tarihçilerine göre ise bu lakabı eşek otu / diken denilen çiçeği sevmesi dolayısıyla almıştır. Diğer bir lakabı da görüşlerinden

etkilendiği hocası Ca'd b. Dirhem'e nisbetle verilen Ca'd'dir.

Mervân'a dair kaynaklarda yer alan ilk bilgi, 105 (723-24) yılında Bizans'a karşı düzenlenen sefere kumanda ederek Konya ve Kemah'ı zaptetmesiyle ilgilidir. Daha sonra Kafkas cephesinde savaşan Mervân, 114'te (732) Halife Hişâm b. Abdülmelik tarafından emrinde savaştığı Mesleme b. Abdülmelik'in yerine el-Cezîre, İrmîniye ve Azerbaycan valiliğine tayin edildi. Askerî bakımdan önemli olan bu bölgede kaldığı on iki yıllık süre içinde Hazarlar'a karşı başarılı seferler düzenledi. Askerî teşkilatlanma ve savaş taktikleri hususunda yenilikler yaptı.

Mervân, Hişâm'ın ölümü üzerine yerine geçen Halife II. Velîd'e gönderdiği biat mektubunda Emevî zihniyetiyle örtüşen bir üslûp kullandı. Kendisini bu önemli görevi getiren Hişâm'ı zalim olarak nitelerken yeni halifeyi överek onun gönlünü aldı. II. Velîd'in, Emevî ailesinden Yezîd b. Velîd'in (III. Yezîd) liderlik yaptığı bir isyan sonucu öldürülmesi, siyasi tecrübesini arttırmış güçlü bir vali ve kumandan olan Mervân'a tahta giden yolu açmış oldu. Mervân, Velîd'in intikamını almak ve onun iki oğlunun halifelik haklarını savunmak iddiasıyla III. Yezîd'e karşı isyan etti. Ordusunun başında İrmîniye'den ayrılıp el-Cezîre'ye geldi. Ancak Derbend'de vekil bıraktığı Sâbit b. Nuaym ve emrindeki Suriyeli Yemenliler'in III. Yezîd'e biat ettiğini duyunca geri dönmek zorunda kaldı. Suriye'ye götürme vaadiyle itaatlerini sağladığı isyancı birliklerle Harran'a gitti ve onları terhis ederek Suriye'ye gönderdi. Ardından Suriye üzerine gitmek için hazırlıklarını tamamladığı sırada III. Yezîd'in kendisini el-Cezîre, İrmîniye, Musul ve Azerbaycan valiliğine getirmek istediğini bildiren mektubunu aldı. Teklifi kabul edip isyandan vazgeçti ve Yezîd'e biat etti.

III. Yezîd'in altı ay sonra ölümüyle kardeşi ve veliahdı İbrâhim b. Velîd halife oldu. Mervân, halifelîği sadece Suriye'nin güneyindeki Yemenli kabilelerce tanınan İbrâhim'e biat etmeyip II. Velîd'in çocuklarının halifelik hakkını savunma iddiasıyla tekrar ordusunun başında el-Cezîre'den Kinnesrîn'e yöneldi. Kinnesrîn Kaysileri ve Velîd'in öldürülmesi yüzünden isyan eden Humus halkının da katılımıyla sayıları gittikçe artan askerleriyle Dimaşk üzerine yürüdü. Ba'lebek-Dimaşk yolu üzerindeki Aynülcer mevkiinde Halife İbrâhim tarafından gönderilen Süleyman

b. Hişâm'ın Yemenli kabilelerden oluşan ordusunu bozguna uğrattı. Alınan esirlere iyi muamelede bulunan Mervân, Velîd'in öldürülmesine adı karışan iki kişi hariç diğerlerini Velîd'in oğulları adına biat aldıktan sonra serbest bıraktı. Ardından Dimaşk'a hareket etti.

Savaştan sağ kurtulan Süleyman b. Hişâm, İbrâhim ve bazı yakınları, halifeliğin II. Velîd'in oğullarına kalması durumunda babalarının katillerinden intikam alacaklarını düşünerek Mervân Dimaşk'a ulaşmadan Velîd'in hapiste bulunan iki oğlunu öldürmeyi kararlaştırdılar. Süleyman bu kararın uygulanmasının ardından beytülmaldeki malları askerine dağıttı ve İbrâhim'i alıp Kelbiler'in merkezi Tedmür'e kaçtı. Mervân ordusunun başında Dimaşk'a girdiğinde iki kardeşin öldürüldüğünü öğrendi. Bu gelişme Mervân'ı halifelğe bir adım daha yaklaştırmış oldu. Emevî ailesinden Ebû Muhammed es-Süfyânî, öldürülmelerinden az önce iki kardeşle birlikte olduğunu ve kendisine Mervân lehine vasiyette bulduklarını söyleyerek ona biatı gündeme getirdi. Bunun üzerine orada bulunanlar Mervân'ı halife ilân ettiler (26 Safer 127 / 7 Aralık 744). II. Mervân göreve başladıktan sonra, II. Velîd'in katlinden sorumlu tuttuğu Kaderiyye mezhebi mensupları hariç önceden karşısında yer alanların hepsini affetti. Kendisi aleyhine birleşen Abdülmelik evlâdına dostluk gösterdi. Halifelikten vazgeçtiğini açıklayan İbrâhim b. Velîd ile kumandanı Süleyman b. Hişâm'ı da bağışlayarak biatlarını kabul etti. Kendisine karşı olduklarını bildiği bölge halkının desteğini almak ümidiyle Suriye'nin dört büyük şehrine halkın istediği kişileri vali tayin etti.

Bu dostluk gösterisine rağmen II. Mervân, III. Yezîd ve kardeşi İbrâhim b. Velîd'i destekleyen Yemen asıllı kabilelerin merkezi durumundaki Suriye'yi kendisi için tehlikeli buluyordu. Dimaşk'ta işleri yoluna koyduktan sonra kendisini destekleyen Kaysî kabilelerin merkezi olan Harran'a gitti. Hükümet merkezini ve hazinayı de oraya taşıdı. Ancak bu hareketi baştan itibaren Emevî saltanatının devamını sağlayan Suriye'deki Yemen asıllı kabilelerin isyanına sebep oldu. Bu ihtilâf bütün vilâyetlere sıçradı ve iki kabile boyu arasında silâhlı mücadele başladı. Aynı zamanda Emevî hânedanı arasındaki aile birliği bozuldu, onlardan bazıları halifelği ele geçirmek için bu isyanlara katıldı. Mervân, Harran'da ikametinin

üzerinden üç ay bile geçmeden Humus halkının isyan ettiğini öğrendi. Hemen harekete geçerek Kelbiler'in merkezi Tedmür'den yardım alan Humus'u kuşattı. İsyanı bastırdığı sırada bu defa Dimaşk'ta ve Taberiye'de ayaklanmalar oldu. Bu isyanların bastırılmasının ardından Tedmür'de çıkan isyan için harekete geçen Mervân isyancıların barışla teslim olmalarını sağladı. Bu arada veliaht tayin ettiği iki oğlunu Dimaşk'ta Hişâm b. Abdülmelik'in iki kızıyla evlendirdi. Emevî ailesinin bütün mensuplarını düğün merasiminde bir araya getirdi. Bununla muhtemelen Abdülmelik evlâdı ile barışmayı ve aynı zamanda onları destekleyen Yemenli kabilelerin desteğini almayı umuyordu.

II. Mervân Suriye'deki isyanlarla uğraştığı sırada Irak'ta da durum karıştı. Abdullâh b. Muâviye'nin Kûfe'deki isyanının (Muharrem 127 / Ekim-Kasım 744) izleri henüz silinmemişken bu defa III. Yezîd'in Irak valisi Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz, Mervân'ın halifeliğini kabul etmeyip onun Irak valiliğine tayin ettiği Nadr b. Saîd'e karşı bir mücadele başlatmıştı. Yine aynı sıralarda Irak'ta Hâriciler'den Sufriyye, Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî liderliğinde isyan etmişti. Mervân Irak'a gitmek için yola çıktığı esnada yeni bir isyanla karşılaştı. Ordusunda bulunan Suriyeli askerler Kinnesrîn'den geçerken orada ikamet eden Süleyman b. Hişâm'a biat ettiler (127/745). Mervân, kısa sürede etrafında büyük bir kuvvet toplayan ve üzerine gönderdiği öncü birliklerini yenen Süleyman'ı Hufaf denilen yerde ağır bir yenilgiye uğrattı; alınan esirlerin büyük kısmını kılıçtan geçirdi. İsyancıların eline düşen Humus'a giderek beş ay kadar süren bir kuşatmadan sonra şehri ele geçirdi. Ardından muhtemel isyanları önlemek amacıyla Humus, Ba'lebek, Dimaşk, Kudüs ve diğer Suriye şehirlerinin surlarını yıktırdı. 128 (746) yılı yazında Suriye'yi itaat altına aldı.

Bu sırada Irak'taki isyancılar da güçlerini iyice arttırmışlardı. Şehrizor, İrmîniye ve Azerbaycan Hâricileri'nin de desteğini alan Dahhâk b. Kays, kendisine karşı birleşen Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz ve Nadr b. Saîd'i yenerek Receb 127'de (Nisan 745) Kûfe'yi ele geçirmişti. Dahhâk, bir süre sonra Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'in ve ardından Kinnesrîn'den kaçan Süleyman b. Hişâm'ın Kelb kabilesi mensuplarıyla kendisine katılması sayesinde gücünü daha da arttırarak Musul'u almıştı. Bu sırada Humus muhasarasıyla

meşgul olan Mervân onun üzerine oğlu Abdullah'ı gönderdi. Abdullah'ın Nusaybin civarında Hâriciler'e yenildiğini duyunca bizzat harekete geçti. Kefertûsâ'da liderleri Dahhâk'in de öldürüldüğü büyük savaşta Hâriciler'i ağır bozguna uğrattı (128/746). İsyanlarını sürdüren Hâriciler'le şiddetli savaşlar yaptıktan sonra sığındıkları Musul'u kuşatma altına aldı. Dokuz ay süren bu kuşatmanın ardından şehre girdi. Horasan'a kaçanları takip ettirdi. Liderleri Şeybân b. Abdülazîz'i ve pek çok askerini ortadan kaldırıp Irak bölgesinde Hâricî meselesini halletti (129/747).

Öte yandan Basralı Hâricî lideri Ebû Hamza eş-Şârî, 128 (746) yılı hac mevsiminde Mekke'ye giderek Abdullah b. Yahyâ'ya (Tâlibü'l-Hak) biat etmiş ve ikisi Hadramut'a geçip Abdullah'ın halifeliği için biat almaya başlamışlardı. 129'da (747) davet için Mekke'ye gelen Ebû Hamza şehri kontrol altına aldıktan sonra Safer 130'da (Ekim 747) Medine'yi ele geçirdi. Bunun üzerine Mervân Medine'ye bir ordu gönderdi. Ebû Hamza'yı hezimeye uğratan bu ordu Mekke'yi de geri aldı. Ebû Hamza öldürüldü. Diğer taraftan Kûfe'de çıkardığı isyan sırasında (Ekim 744) Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz tarafından şehri terketmesi şartıyla serbest bırakılan Abdullah b. Muâviye İran'a gitmiş; mevâlî, Hâricî, Abbâsî ve Emevî taraftarlarından kendisine katılanlarla gücünü arttırıp İsfahan, İstahr, Cibâl, Kirman, Hüzistan ve Kûmis'i ele geçirmişti. Abdullah, yeni Irak valisinin gönderdiği Âmir b. Dubâre tarafından ağır bir yenilgiye uğratılınca kadar davasını sürdürdü (129/747).

Tahta oturduğu andan itibaren cephe- den cepheye koşmak zorunda kalan II. Mervân yaklaşık üç yıl içinde el-Cezîre, Irak, Suriye, Mısır ve Arabistan'da kontrolü sağlayarak başşehir Harran'a döndü. Ancak tam bu sırada kendisini ve Emevî hânedanını ortadan kaldıracak büyük bir isyanla karşılaştı. Horasan Valisi Nasr b. Seyyâr'ın bütün ikazlarına rağmen ilgilenemediği bu tehlike Abbâsî ihtilâl hareketiydi. Horasan bölgesinde Emevîler'e muhalif unsurları bir araya getiren ve bilhassa İranlı mevâlî tarafından desteklenen Ebû Müslim-i Horasânî Ramazan 129'da (Haziran 747) siyah bayrağı açarak Abbâsî isyanını başlattı. Ebû Müslim, II. Mervân ve Irak valisinden ciddi bir yardım alamayan Nasr b. Seyyâr'ın barış tekliflerini reddetti. İki tarafın kuv-

vetleri arasındaki çatışmalar sürekli Nasr'ın mağlûbiyetiyle sonuçlandı. Nasr 9 Cemâziyelevvel 130 (15 Ocak 748) tarihinde Horasan valilik merkezi Merv'i, Haziran ayında Nişâbur'u terketmek zorunda kaldı ve Irak'tan gönderilen kuvvetler ulaşmadan sıgındığı Kûmis'i de kaybetti. 131 (749) yılı sona ermeden Abbâsî orduları Horasan'ın tamamını kontrol altına aldılar.

Bir süre sonra Kûfe'yi ele geçiren Abbâsî isyanının liderleri Ebû'l-Abbâs es-Seffâh'ı halife ilân ettiler (12 Rebîülâhir 132/28 Kasım 749). Abbâsîler'in ilk halifesi olarak biat alan Seffâh amcası Abdullah b. Ali b. Abdullah'ı bir ordunun başında Mervân'a karşı gönderdi. Savaş hazırlıklarını tamamlayıp Harran'dan Musul'a hareket eden Mervân, Büyük Zap suyunun sol sahilinde Abbâsî ordusunu karşısında buldu. 2 Cemâziyelâhir 132'de (16 Ocak 750) başlayan ve gün geçtikçe şiddetini arttıran savaş 11 Cemâziyelâhir Cumartesi (25 Ocak) sabahı Mervân'ın ağır hezimetle sonuçlandı. Askerî kabiliyetine ve daha büyük bir orduya sahip olmasına rağmen mağlûbiyeti, ordusundaki Mudarî ve Yemenî kabileler arasındaki rekabete ve özellikle Suriyeli askerlerin kendisine kırgınlıklarına bağlanmıştır.

Mervân, kumandan olarak girdiği savaşlarda aldığı bu ilk mağlûbiyetin ardından emrindeki kuvvetlerle Harran'a çekildi, ancak orada da tutunamadı. Kendisini takip eden Abdullah b. Ali'nin önünden kaçarak Kinnesrîn, Humus ve Dimaşk üzerinden Filistin'e geçti. Kaçışını Mısır istikametinde devam ettirdi ve düşman askerinin yararlanmasını önlemek için geçtiği yerlerdeki ekinleri yaktırdı. Yukarı Mısır'ın Bûsîr köyünde kendisine ulaşan Abbâsî kuvvetleriyle girdiği çatışma sırasında öldürüldü (26 Zilhicce 132/5 Ağustos 750). Halifeliği beş yıl on ay sürmüştür. Tarihçiler güzel konuşan bir kişi ve cesur bir savaşçı olarak tanıttıkları son Emevî halifesinin öldürüldüğü sırada elli altı-altmış dokuz yaşları arasında olabileceğini söylemişlerdir. Vâsıt'ta direnen eski Irak valisi Ebû Hâlid İbn Hübeyre'nin de teslim olmasıyla Emevî Devleti tarihe karışmış oldu. II. Mervân ve dönemi hakkında iki doktora tezi yapılmıştır (Daniel Dennet, *Marwân Ibn Muhammad*, Harvard 1939; Ali Delice, *Mervan b. Muhammad ve Emevî Devleti'nin Yıkılışı*, 1998, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). II. Mervân, Harran Büyük Camii'ni (Firdevs Camii) genişletmiş ve bu-

rada büyük bir saray yaptırmıştır. Yine el-Cezire eyaletinin merkezi haline getirip ayrı bir divan tahsis ettiği Musul şehrini genişleterek sokaklar açtırmış, surlar, köprüler ve büyük bir cami inşa ettirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *Târîh* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Dimaşk 1397, s. 372-409; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 338-349; Belâzûrî, *Ensâb* (Zekkâr), IX, 217-324; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 300-458; Mes'ûdî, *Mürâcu'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 247-251; Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî, *el-Be'd ve't-târîh* (nşr. Halil İmrân el-Mansûr), Beyrut 1417/1997, II, 266-275; Agobios b. Kostantin el-Menbicî, *el-Müntehab min Târîhi'l-Menbicî* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Trablus 1406/1986, s. 99-109; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XVI, 338-363; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 223-225; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 321-446; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XII, 45-49; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, VI, 74-77; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 121-140*, s. 16-30, 330-343, 533-537; İbn Kesir, *el-Bidâye*, X, 21-52; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, X, 195; Hudarî, *Muḥâdarât: Ümeviyye*, s. 204-208; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 176-233; Abdülmün'im Mâcîd, *et-Târîhu's-siyâsî li'd-devleti'l-'Arabiyye*, Kahire 1976, s. 308-338; Sa'dî Ebû Habîb, *Mervân b. Muhammed ve esbabü sukûti'd-devleti'l-Ümeviyye*, Dimaşk 1402/1982; Nebîh Âkil, *Târîhu hilâfeti Benî Ümeyye*, Dimaşk 1983, s. 346-386; Abdüşşâfi M. Abdüllatif, *el-'Âlemü'l-İslâmî fi'l-'asri'l-Ümevî*, [baskı yeri yok] 1404/1984, s. 208-214, 467-469; Yûsuf el-İş, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, Dimaşk 1985, s. 305-337; Vefîk ed-Dakûkî, *el-Cündiyye fi 'ahdi'd-devleti'l-Ümeviyye*, Beyrut 1995, s. 131; Abdülazîz es-Seâlibî, *Sukûtü'd-devleti'l-Ümeviyye ve kıyâmu devleti'l-'Abbâsiyye* (nşr. Hammâdî es-Sâhilî), Beyrut 1995; Fikret İşıltan, "Mervan II", *İA*, VII, 778-780.

 HASAN KURT

MERVÂN b. EBÛ HAFSA

(مروان بن أبي حفصة)

Ebû's-Sımt (Ebû'l-Hezâm / Ebû'l-Hendâm) Mervân b. Süleymân b. Yahyâ b. Ebî Hafsa Yezîd (ö. 182/798)

Methiyeleriyle tanınan
Arap şairi.

105'te (723) Yemâme'de doğdu ve orada yetişti. Kendisine nisbetle İbn Ebû Hafsa olarak da anıldığı büyük dedesi Ebû Hafsa Yezîd'in Horasan Ya'kûbîleri ailesinden geldiği söylenir. Ebû Hafsa, Hz. Osman'ın Mervân b. Hakem'e (I. Mervân) hibe ettiği kölelerinden biriydi. Hz. Osman'ın evi sarılıp şehid edildiğinde gösterdiği kahramanlıktan dolayı Ebû Hafsa'yı âzat eden Mervân Medine valisi olunca onu Yemâme haracını toplamakla gö-

revlendirmişti. Genç yaşta şiir söylemeye başlayan Mervân, nesilden nesile halifelere ve devlet büyüklerine methiyeler söylemiş bir aileden gelir. Bir beytinden dolayı Zülkımır lakabıyla anılan ve torunu Mervân el-Asgar'dan ayırt edilmek için Mervân el-Ekber olarak da tanınan şair, bir yakını tarafından Emevî Halifesi Velîd b. Yezîd'e takdim edilmesinden sonra Hz. Ali taraftarı Seyyid el-Himyêrî, Di'bil el-Huzâi gibi şairlere karşı Emevîler'in safında yer aldı; Mervân b. Muhammed'in (II. Mervân) yakın dostları arasına girerek bütün faaliyet ve mücadelelerinde onunla beraber bulundu. 159 (776) yılına doğru Bağdat'a giden Mervân zekâsı sayesinde Abbâsî sarayında itibar gördü. Başta Abbâsî halifeleri Mansûr, Mehdi-Billâh, Hâdî-İlelhak ve Hârûnürreşîd ile Abbâsî vezirleri ve Bermekîler olmak üzere zamanın devlet büyüklerine sunduğu methiyeleriyle yüklü bir servet edindi. Özellikle Yemen ve Sicistan valiliklerinde bulunan, cömertliği ve yiğitliğiyle tanınan Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî ile münasebet kuran şair onun vefatına kadar hakkında yazdığı methiyelerle servetini çoğalttı, ölümü üzerine de onun için mersiye kaleme aldı. Ma'n hakkındaki bir övgüsünü aşırı bulan Mansûr ile Mehdi-Billâh'ın, şairi bir yıl saray meclislerine kabul etmedikleri kaydedilir. Hz. Ali taraftarlarına karşı yazdığı yergileriyle Hârûnürreşîd'in ilgisini çekmeye çalıştı. Siyasî içerikli bu şiirlerinde Abbâsîler'in hilâfetteki haklılığını kanıtlamaya büyük çaba harcamıştır. Aşırı derecede haris ve cimri olup düzensiz bir hayat yaşadığı nakledilen Mervân, muhtemelen Hz. Ali taraftarlarından birinin suikastı sonucunda öldürüldü.

Zamanının çoğunu Yemâme'de geçiren Mervân'da yabancı kültürlerle karışmış Bağdat Abbâsî kültür ve medeniyetinin etkisi belirgin değildir. Bu sebeple şiirleri daha çok çöl şairlerinin geleneğini yansıtır. Zengin ve fasih kelime örgüsü içinde muntazam, âhenkli bir söz dizimiyle duygu ve düşüncelerini hareketli ve hitabete benzer bir hava içinde anlatır. Bu sebeple II. (VIII.) yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve "minberî şiir" adı verilen tarzın önde gelen temsilcilerinden sayılır. Mersiye, hiciv, gazel ve tasvire dair az miktardaki şiirleri hariç tutulursa eserlerinin tamamına yakını methiyeler oluşturur. Övdüğü kişilerin daha fazla teveccüh ve ihسانına nâil olmak için methiyeleri üzerinde bir yıl çalıştığı kaydedilir. Bu sürenin dört ayının nazım ve telif, dört ayının düzeltme ve süsleme, dört ayının da us-